Dieren in de winter

Er zijn warm- en koubloedige dieren. Elk dier heeft zijn eigen winterstrategie. Koudbloedige dieren passen zich aan aan de omgevingstemperatuur. Warmbloedige dieren produceren interne warmte om te overleven.

Insecten

1. Vlinders, die in Nederland overwinteren:

1.1. De wintervlinder (Operophtera brumata)

Deze vlinder is schemeractief. Het vrouwtje heeft geen vleugels en draagt een camouflagekleed. Het mannetje heeft wel vleugels. Het vrouwtje scheidt feromonen uit, waardoor het mannetje haar vindt. In oktober tot februari legt deze vlinder eitjes op loofbomen. De rups kan schadelijk zijn op bijvoorbeeld een appelboom.

1.2. Dagpauwoog (Inachis io)

Heeft in de zomer 2 en soms wel 3 generaties, afhankelijk van het weer. Is koudbloedig. Gaat in de winter slapen. Overwintert op beschutte plekken in bijvoorbeeld schuurtjes etc. Wordt bij strenge kou regelmatig in huis gezien. Zet het dier dus niet buiten, want hij overleeft het dan niet. Zet hem op een koele droge plek, bijvoorbeeld in een schuurtje. Het is een van de eerste vlinders die je in het voorjaar ziet.
N.B. Als je hem in het voorjaar buiten wilt zetten, pak hem dan, als hij opgevouwen zit, tussen twee vingers op, zodat je zijn vleugels niet kunt beschadigen.

1.3. Oranjetipje (Anthocharis cardamines)

Komt veel voor in de duinen. Ook op de Veluwe. Je kunt hem zien in april. Vaak rond Koninginnedag. Het mannetje legt eerst eitjes op de pinksterbloem, of op look-zonder-look. Het eitje ziet eruit als een oranje stipje op een stengel. e kunt soms twee van die oranje stipjes zien. Dan

kun je voorzichtig zo'n eitje eraf halen en de vlinder opkweken. De rupsen die uit de eitjes komen eten elkaar op, dus er zal nooit meer dan één rups per stengel overleven. Het oranjetipje overwintert als pop, van juni tot april.

1.4. Ligusterpijlstaart (Sphinx ligustri)

Vroeger zag je ze vaker. Men heeft nu minder vaak een ligusterhaag rond de tuin. Dit is een grote nachtvlinder. De rups is ook groot. Hij overwintert als pop in de grond. Zo'n pop beweegt als je hem vastpakt. In de pop verandert alles tot een witte soep. Slechts drie hersencelletjes blijven over. Daaruit wordt een heel ander dier opgebouwd. Hij verandert van een worst die alleen maar eet in iets met vleugels en een roltong.

1.5. Bruine eikenpage (Satyrium ilicis)

De bruine eikenpage overwintert als ei aan een twijg van een (zomer)eik. Habitateisen, Ze zijn vrij zeldzaam, familie van de blauwtjes en Komen voor bij jonge eikjes, vooral zomereik.

1.6. Sleedoornpage (Thecla betulae)

Komt vooral voor op berken. Bedreigde soort. Zetten hun eitjes af in de oksel van de stengels. Als de eitjes uitkomen kunnen de larven zich tegoed doen aan de jonge blaadjes die uit de oksels groeien.

Boven- en onderzijde vleugels zien er heel anders uit. Te herkennen aan de witte randen onder de vleugels.

2. Galwespen overwinteren ook in Nederland

2.1. Eikengalwesp (Cynips quercusfolii)

Duidelijk te herkennen bolletjes onderaan een blad.
De galwesp overwintert tussen afgevallen blad.

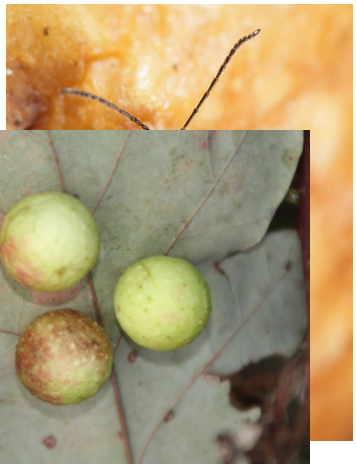

3. Trekvlinders overwinteren niet in Nederland, maar leggen wel hun eitjes hier.

3.1. Distelvlinder (Vanessa cordu)

Familie van de aurelia's. Soms zie je er erg veel. Komt uit Noord-Afrika. De eerste generatie eitjes wordt gelegd in Zuid-Europa. In juni komt de distelvlinder naar Nederland. Vervolgens sterven ze, maar in augustus komt de nieuwe generatie weer uit de pop. De totale levensfase als rups duurt ongeveer een maand. In het najaar vindt remigratie plaats, al is niet duidelijk in hoeverre die vanuit Nederland en België succesvol is.

3.2. Atalanta (Vanessa atalanta)

De eitjes worden een voor een op de brandnetel afgezet. Ze overwinteren in Zuid-Europa en trekken in het voorjaar naar het noorden. De vliegtijd

in Noordwest-Europa is van mei tot oktober. In het najaar trekt een deel van de aanwezige vlinders weer terug en planten zich daar voort. Soms probeert ze in Nederland te overwinteren, maar in het algemeen zonder succes. Toch worden al vroeg in het jaar wel waarnemingen gedaan. De hoogste aantallen atalanta's worden gevonden in jaren waarin het in mei en juni warm weer is.

3.3. Gamma uil (Autographa gamma)

De gamma-uil is een heel gewone trekvlinder uit het Middellandse Zeegebied, die zowel overdag als 's nachts vliegt. Ze komt voor op allerlei kruidachtige planten, waaronder braam, walstro, klaver, brandnetel en landbouwgewassen zoals aardbei, tomaat, erwt, kool en boon. Ze zijn te zien van april-oktober in meerdere generaties; soms ook in de wintermaanden een waarneming. Ze komen goed op licht en in mindere mate op smeer. Overdag en in de schemering bezoeken ze geregeld bloemen, waarbij ze soms heftig met hun vleugels trillend op een blad zitten.

3.4. Kolibrievlinder (Macroglossum stellatarum)

De kolibrievlinder is een voornamelijk dagactieve nachtvlinder uit de familie pijlstaarten (Sphingidae). De kolibrievlinde*r* kan in tuinen worden waargenomen, snel vliegend of stilstaand in de lucht tijdens het foerageren. Het is een trekvlinder die vanuit Zuid-Europa naar Nederland komt. Is bijzonder zeldzaam, maar omdat het bij ons iets warmer wordt, zijn kolibrievlinders ook hier meer en meer te zien. Is gek op nectar van geraniums.

4. Bijen zijn koudbloedig, maar warm.

4.1. Honingbij (Apis mellifera)

Honingbijen kruipen als een voetbal bij elkaar. Ze leven op suiker, om de spieren te kunnen blijven gebruiken. De buitenste bijen gaan naar binnen, en zo kunnen ze hun temperatuur tussen de 12 en 18 graden Celsius houden. Als het buiten weer 12 graden is, vliegen ze weer uit. Ze isoleren hun 'huizen' door de wanden dicht te metselen met propolis (een lijmachtige substantie, gemaakt door honingbijen uit knoppen, sap van planten en bomen (hars).

4.2. Solitaire bijen (Apoidea)

Deze bijen steken niet. Ze hebben een vaste woonplaats. Alle bijen, mieren, hommels en wespen hebben een extra paar kleine oogjes bovenop zijn kop. Hiermee kunnen ze door de wolken de zon zien, en het fungeert dus als kompas. Solitaire bijen hebben geen wintervoorraad. Als de solitaire bij haar eitjes heeft gelegd gaat zij dood. Er is dus maar een generatie per jaar, die maar een paar weken leeft. Zij overwinteren als ei of larve in de holletjes die wij ze aanbieden. Als pop. Een boorgat moet ongeveer 8 cm diep zijn, en tussen de 3 en 6 mm in diameter, of voor andere soorten tussen 6 en 8 mm in diameter.

4.3. Hommel (Bombus terrestris)

Ze zijn zo nauw verwant aan de bijen dat ze in de taxonomie niet als aparte groep worden gezien maar beschouwd worden als grotere en sterker behaarde bijen. De hommel heeft geen wintervoorraad. Wel legt hij een voorraadje aan voor bijvoorbeeld als het een dagje regent. Alleen de koningin overleeft op een droge plek. De hommel wordt al

vroeg in het voorjaar wakker, bij een temperatuur van 8 graden. Zit graag op de crocus.

5. Wespen: alleen de koningin overleeft

4.1. Gewone Wesp (Vespula vulgaris)

Heeft geen winter-voorraad. Is carnivoor. Is einde zomer lastig, omdat er geen nieuwe larven meer bijkomen en de wespen krijgen suiker van de larven. Is nuttig, want eten veel schadelijke insecten op, o.a. muggen.

li. wespennest, met larfjes.

6. Bodeminsecten overwinteren onder takjes

O.a. emelten, engerlingen, aaltjes, duizendpoten, regenwormen, en slakken.

6.1. Slakken, Naaktslakken en Huisjesslakken (Gastropoda)

De huisjesslak overwintert, door het klepje van zijn huisje, het operculum, in de winter dicht te doen.

De naaktslak kruipt diep onder de grond.

7. Vissen overwinteren onder het ijs. Ze zijn koudbloedig.

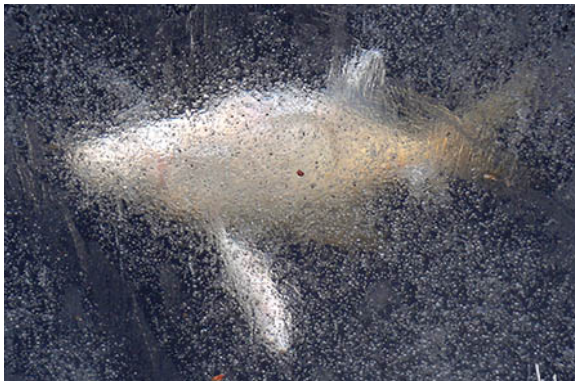

Hoewel vissen goed tegen de kou kunnen, sterven ze soms toch in meertjes die lange tijd dichtgevroren zijn geweest. Dit komt echter niet door de kou, maar doordat de vissen door het gebrek aan zuurstof

stikken. Daarom is het goed om een gat vrij te houden, bijvoorbeeld door riet. Vissen kunnen onder het ijs goed leven, maar door sneeuw kunnen de waterplanten geen zuurstof meer leveren. Houdt het ijs dus vrij van sneeuw.

8. Amfibieën

8.1. Salamanders, Kleine watersalamander, Triturus vulgaris

Salamanders overwinteren op land, tussen stenen en onder stronken of planken.

8.2. Gewone pad (Bufo bufo)

De pad graaft zich 's winters in. Een pad keert altijd terug naar de plek waar zij geboren was om eitjes te leggen. Verplaats een pad dus niet, want dan kan ze haar geboorteplaats niet meer terugvinden.

8.3. Groene kikker (Rana esculenta)

De groene kikker graaft zich in.

8.4. Bruine kikker (Rana temporaria)

De overwintering vindt vaak op de bodem van een poel plaats, maar kan zich ook op het land voltrekken. Soms worden actieve kikkers waargenomen onder het ijs.

9. Reptielen

9.1. Ringslang (Natrix natrix)

Is een waterslang, maar overwintert op het land, in composthopen. Houdt zich warm door te zonnen.
Zal binnenkort ook bij ons op de tuin te zien kunnen zijn. Er is een verbinding met de Diemerzeedijk.

10. Vogels

Vissers:

10.1. Roerdomp (Botaurus stellaris)

De roerdomp is een visser. Hij heeft water nodig. Het is een reigerachtige. In Nederland zeer zeldzaam, omdat hij brede rietkragen nodig heeft. Een roerdomp is een deeltrekker, een vogelsoort waarvan sommige individuen uit het broedgebied wegtrekken, terwijl anderen daar blijven overwinteren. Ze worden ook wel partieel migrant genoemd.
De wegtrekkers zijn vooral vrouwtjes en juvenielen (onvolwassenen), de blijvers de mannetjes.

10.2. IJsvogel (Alcedo atthis)

De IJsvogel heeft ook water nodig en komt voornamelijk voor bij langzaam stromende wateren als beken en rivieren in het laagland. De ijsvogel is over het algemeen een standvogel, maar dieren die boven de 40e breedtegraad leven, zoals de Finse en Russische populaties, trekken 's winters weg, aangezien dan alle wateren bevroren zijn, wat het jagen onmogelijk maakt. Is in Nederland steeds minder zeldzaam.

Trekvogels:

10.3. Lepelaar (Platalea leucorodia)

Komt uit Afrika. Is in april in Nederland te zien, en vertrekt in juni weer terug naar Afrika.

De vogel komt voor in natte weiden, bij sloten, op slikken en wadden. Het voedsel bestaat uit vis, waterdieren, slakken, insecten en wormen, ook wel eens plantendelen. Door beschermings-maatregelen algemener in Nederland, o.a. Oostvaardersplassen.Door de aanwezigheid van vossen is hij als broedvogel minder te vinden in Noord Holland en de Flevopolder. Hij broedt wel succesvol op Texel.

Korte-afstandstrekkers en wintergasten

10.4. De kievit (Vanellus vanellus)

Weidevogel. De kievit komt in het najaar in grote groepen samen om naar het warme zuiden te trekken.
Het hoofdvoedsel van de kievit wordt gevormd door wormen. Daarnaast eten ze allerlei insecten en wat onrijpe zaden. De beschikbaarheid van wormen bepaalt ook hoeveel vogels zich kunnen vestigen in een bepaald gebied.

10.5. De koolmees (Parus major)

Het is meestal een standvogel, maar in sommige jaren kunnen groepen uit het noordoosten van Europa naar het midden en westen van Europa trekken. Het zijn insecteneters, maar bij gebrek aan voedsel in de winter schakelen ze over op zaden. Ze passen zich goed aan.

Watervogels zijn warmbloedig, hebben een hoge temperatuur (41 graden) en een hoge hartslag (300 tot 1000). Ze krijgen geen bevroren voeten, omdat ze een op-en-neerwaartse bloedstroom hebben, waardoor hun poten op het ijs niet al te zeer afkoelen.

10.6. Wilde eend (Anas platyrhynchos)

11. Zoogdieren

11.1 Egel (Erinaceus europaeus)

Een egel houdt een winterslaap in bijvoorbeeld een composthoop, of tussen bladeren, egelhuisjes, onder takken, etc. Hij wordt pas actief als het buiten 8 graden is. Als je laat in het najaar nog egels actief ziet, dan hebben zij longworm, waardoor ze niet in

winterslaap kunnen komen. Dat is te verhelpen bij de dierenarts dmv antibiotica. In het voorjaar eet hij voornamelijk regenwormen, rupsen en kevers, maar in de zomer en het najaar voornamelijk wormen, slakken en mest- en aaskevers. Kevers worden eerst doodgebeten voordat ze worden opgegeten. Wormen worden levend gegeten. Ook insectenlarven, oorwormen, duizendpoten en pissebedden worden veelvuldig gegeten. Bij keus geeft hij de voorkeur aan zachtere ongewervelden als wormen en rupsen boven hardere als mestkevers. Bij slakken heeft hij een voorkeur voor kleinere, die hij in een keer kan doorslikken. Grotere huisjesslakken worden niet gegeten, waarschijnlijk omdat zij de stevige slakkenhuizen niet kunnen kraken. Hij vult zijn dieet aan met spinnen, kleine gewervelde dieren (zoals kikkers, padden, hagedissen, slangen en jonge vogeltjes) en kleine zoogdieren (zoals knaagdieren, spitsmuizen en mollen). Verder staan op zijn menu ook eieren - met een doorsnede tot 15 mm, aas, visresten, paddenstoelen, bessen en vruchten.

11.2. Spitsmuis

Deze dieren houden geen winterslaap. Het grootste deel van de soorten leeft alleen en is zowel 's nachts als overdag actief. Ze zijn carnivoor en eten daarnaast plantaardig voedsel. Veel spitsmuizen zijn insectivoor. In periodes van strenge vorst hebben deze dieren het erg moeilijk doordat hun voedsel niet of nauwelijks beschikbaar is. Dat leidt er toe dat er in de winter onder spitsmuizen veel sterfte plaatsvindt. Sneeuw is voor veel muizen overigens niet echt een probleem. Een sneeuwlaag beschermt ze juist tegen roofdieren en vormt ook een isolatie tegen lage temperaturen.

11.3. Mol (Talpa europaea)

De mol leidt een solitair bestaan. Alleen in de paartijd vormen ze paartjes. Als je een grote molshoop ziet in de winter, is dat de winterwoning van een vrouwtje. . In de herfst en winter legt hij voedselvoorraden aan. Daarvoor bijt hij de kop van regenwormen af, zodat ze verlamd raken. De worm groeit vanzelf weer aan en kan er dan alsnog vandoor gaan, dus de mol moet de zaak wel in de gaten houden. Regenwormen zijn het belangrijkste voedsel van de mol. Hij heeft geen water nodig, want er zit genoeg vocht in zo'n worm. Daarnaast eet hij bijna alle andere dieren die hij in zijn gangen aantreft. Engerlingen, maden en andere insectenlarven, duizend- en

miljoenpoten, naaktslakken en andere weekdieren, enzovoort. Soms grijpt hij ook een gewerveld dier, zoals een kikker. De mol moet per dag 40 tot 50 gram aan voedsel binnenkrijgen, hij kan niet lang zonder voedsel. De mol verlaat zelden zijn gangenstelsel. Alleen om een nieuw territorium te zoeken, en een enkele keer om bovengronds insecten te vangen. De mol is ook een goede zwemmer. Hij is zowel overdag als 's nachts actief.

Omdat hun territoria kunnen overlappen, communiceren mollen met elkaar door middel van geuren en geluiden. Er worden zowel oppervlakkige gangen (de jaaggangen of mollenritten) als dieper gelegen gangen (tot op een diepte van 120 cm) gegraven.

In het voorjaar graaft het wijfje diep in de grond een centrale ruimte met verschillende gangen. De gangen zijn ongeveer 5 cm breed en kunnen tot wel 200 meter lang zijn. De uitgegraven grond wordt gedeeltelijk gebruikt om de wanden van de gangen en ruimtes mee te verstevigen, het overtollige wordt door de achterpoten naar achteren en naar boven gewerkt, waardoor aan de oppervlakte de molshopen ontstaan. Meestal monden hier ook de gangen van het gangenstelsel in uit. Deze uitgangen worden onder andere gebruikt om op het aardoppervlak nestmateriaal te verzamelen om de centrale ruimte mee te bekleden: bladeren, gras, mos, papier en ander zacht materiaal. Hier maakt hij een zachte bal van. Hij slaapt rechtop, met zijn hoofd tussen de voorpoten.

11.4. Vleermuis (Chiroptera)

Omdat er 's winters nauwelijks insecten rondvliegen, houden de in Nederland en België voorkomende soorten een winterslaap, waarbij ze hun metabolisme tot een uiterst laag pitje terugdraaien en hun lichaamstemperatuur maar net boven het vriespunt blijft. Vleermuizen paren vóór de winter, maar de eisprong en bevruchting treden pas een paar maanden later op. Meestal is er maar één jong; dat wordt gezoogd en blijft tijdens de jacht van de moeder op de slaapplaats hangen. Vleermuizen kunnen tot tientallen jaren oud worden en planten zich

maar langzaam voort. Ze zijn meestal zeer trouw aan hun standplaats en overwinteringsplaats. Vleermuizen slapen en overwinteren vaak in grote aantallen in grotten, bunkers en forten. Sommige vleermuizen overwinteren ook in boomholten, terwijl dwergvleermuizen hoofdzakelijk in huizen (in de spouw of op zolder) overwinteren. In de zomer verkiezen ze plaatsen die warmer zijn dan bunkers en forten, en komen ze veelvuldig voor op zolders en kerkzolders. Ze hangen daar overdag met hun hoofd naar beneden.

11.5. Haas (Lepus europaeus)

De haas houdt geen winterslaap, hij overwintert in een leger. De haas is min of meer een nachtdier. Overdag is hij slechts mondjesmaat actief, maar op warme zomerdagen is hij ook later op de ochtend en vroeger op de avond al actief. Hij ligt overdag meestal platgedrukt tegen de grond in een voor of in zijn leger. Het leger bevindt zich meestal op een zonnige, doch beschutte plaats en is zelfgegraven. Als een haas in een leger ligt, zijn meestal enkel zijn kop en rug zichtbaar. De achterzijde ligt in het diepste deel van het leger. Hier houdt hij een slaap, die zo licht is dat de haas door ieder geluid of trilling van de bodem wordt gewekt. Een slaapperiode is zeer kort, zelden meer dan een paar minuten. Vaak gebruikt een haas meerdere malen dezelfde legers, tenzij deze verstoord zijn.

11.6. Konijn Oryctolagus cuniculus)

Een konijn kan goed tegen de kou. Als het vriest, leven ze diep in hun holen, onder de vorstgrens. In de winter is er weinig plantaardig voedsel voor hen, dan leven ze van boombast.

Konijnen vallen vaak ten prooi aan twee konijnenziektes: myxomatose en VHS, waardoor ze op een akelige manier doodgaan.

11.7. Eekhoorn (Sciurus vulgaris)

Ze zijn voornamelijk na zonsopgang en vlak voor zonsondergang actief. 's Winters laten ze zich alleen 's ochtends zien. De eekhoorn houdt geen winterslaap. Een eekhoorn leeft van zaden. Hij eet in de zomer ongeveer 80 gram en in de winter heeft hij zo'n 35 gram per dag nodig. Hij verstopt overal eikels en beukenootjes, als winter-voorraad. Vaak vergeten ze waar ze hun wintervoorraden hebben verstopt. Daar-door zie je in de tuin plotseling eikenbomen en andere boompjes op komen.

11.8. Vos (Vulpes vulpes)

De vos overwintert in zijn hol, maar houdt geen winterslaap. Het hol is zelf gegraven of van een konijn of een das. De doorsnee van de pijp (gang naar het hol) is ongeveer 20 cm. Het komt voor dat vossen zelfs hun hol delen met konijnen en dassen. Een zelfgegraven hol bevindt zich meestal in een zandbank, onder een omgevallen boom, tussen boomwortels of onder rotsen, en heeft vaak twee tot vier ingangen. Een groot hol, met meerdere ingangen, wordt een burcht genoemd. Meestal gebruiken alleen drachtige vrouwtjes het hol. Buiten het voortplantingsseizoen verblijft de vos overdag meestal op beschutte plaatsen. De paartijd vindt plaats in de winter, wanneer de vrouwtjes gedurende slechts een tot zes dagen vruchtbaar zijn en mannetjes op hun vruchtbaarst zijn. De jongen worden na een draagtijd van 51 tot 56 dagen in de lente (tussen maart en mei) geboren. Het hol wordt soms gedeeld door drachtige vrouwtjes. Zijn prooien zijn meestal kleine en middelgrote prooidieren, zoals grote kevers, muizen, konijnen, hazen, vogels , eieren, regenwormen en egels. Ook vruchten en bessen worden gegeten. Dagelijks

moet een vos ongeveer vijfhonderd gram aan voedsel binnenkrijgen. Een vos doodt soms meer dan hij nodig heeft. Vooral op plaatsen waar meerdere prooidieren op elkaar zitten en niet kunnen ontsnappen, kan hij een ware slachtpartij aanrichten, bijvoorbeeld in kippenhokken of kolonies van grondbroedende vogels als kokmeeuwen. Voedselresten worden begraven en later weer opgezocht, maar de vos legt geen voedselvoorraden aan. Een vos is meestal zeer succesvol in het terugvinden van begraven voedsel.

11.9. Hermelijn (Mustela erminea)

De hermelijn heeft in de winter een witte vacht met een zwarte staartpunt. Het is een carnivoor, die voornamelijk op knaagdieren als woelmuizen jaagt. Ook vogels en haasachtigen (die groter zijn dan hijzelf) worden gedood. Hermelijnen gebruiken een holle boom, een ruimte tussen rotsen, een stapel hout of een verlaten ratten- of mollenhol als nest. Het nest wordt bedekt met de vacht van knaagdieren. Ze houden geen winterslaap.

11.10 Wezel (Mustela nivalis)

Een wezel is niet veel groter dan een muis, het is het kleinste roofzoogdier. Hij schuilt in mollengangen en overwintert daar ook. Hij houdt geen winterslaap. In het hoge noorden worden wezels in de winter (gedeeltelijk) wit, maar in Nederland en België worden ze niet zuiver wit. De witte vacht dient als camouflage. Wezels leven solitair. Het territorium van een mannetje overlapt meestal meerdere territoria van vrouwtjes. Het hol is vaak een oud hol van een gedood prooidier. Het nest wordt in koudere streken bedekt met de vacht van prooidieren. Vrouwtjes leggen in de zomer voedselvoorraden aan, waardoor ze minder hoeven te jagen en energie sparen voor de dracht. De wezel voedt zich voornamelijk met knaagdieren als muizen, woelmuizen en

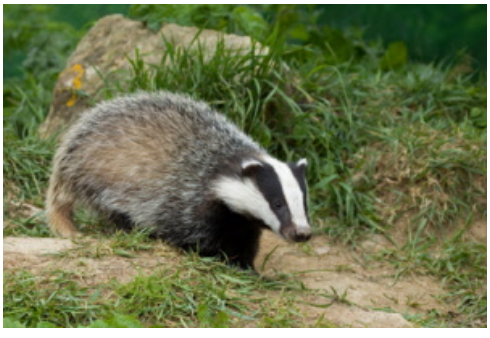

lemmingen, maar ook grotere zoogdieren als konijnen en woelratten, vogels, eieren, kleine reptielen, kikkers en insecten. Veel van hun prooidieren zijn groter dan de wezel zelf. Als wezels jagen, achtervolgen ze prooien zoals kleine knaagdieren tot in hun hol. De dieren eten ongeveer een derde van hun lichaamsgewicht aan voedsel per dag. Ze moeten dagelijks eten om niet te sterven aan verhongering.

11.11. Das (Meles meles)

Een das is een alleseter. Ze overwinteren in hun burcht. In de herfst eet een das heel veel, zodat hij een vetreserve heeft voor de winter. Komen o.a. voor bij Bussum in de bossen rond de Franse kamp

Wat kunnen we doen om de dieren in de winter te helpen overleven?

Vogels kun je in de winter bijvoeren. Als er nog voldoende voedsel te vinden is, hoeft dat niet.

Vissen hoef je niet te voeren. Maar wel kun je, als je een vijver met vissen hebt, die bevriest, wat riethalmen in het water steken, zodat er een gat in het ijs blijft en de vissen voldoende zuurstof hebben.

Ruim je tuin in de herfst niet te netjes op. Dan kunnen de egels en andere zoogdieren, salamanders, kikkers en padden een schuilplaats vinden tussen de bladeren, takken en stronken.

Laat dieren in winterslaap met rust. Kijk uit voor het bewerken van je composthoop in de winter, daar kan een egel in liggen slapen.

Help de insecten met insectenhotels, oude stronken met gaten erin geboord, vlinderkasten en houdt de omgeving een beetje rommelig, zodat de insecten zelf een schuilplaats kunnen vinden.

Zorg voor voldoende eten in je tuin, bessen, noten etc., zodat de dieren een wintervoorraadje kunnen aanleggen of zich in de herfst lekker vol kunnen eten.